

USTA-ÇIRAK İLİŞKİSİNİN “İFTARLIK GAZOZ” FİLMİNDEKİ YANSIMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation On The Reflections Of The Relationship
Between Master-Apprentice In The “İftarlık Gazoz ”
Film

Evrım AKSOY*

ÖZET

Mesleklerin, özellikle de geleneksel mesleklerin sürdürülmesinde usta-çırak ilişkisinin önemli bir yeri vardır. Mesleğe yeni bireyleri kazandırmak ve böylece onun sürdürülebilirliğini sağlamak için yanına çırak alan ustalar, çırak seçiminde başta çalışkanlık, sadakat, iyi bir aileden gelmek ve ahlaklı olmak gibi belli kriterleri gözetirler. Ustalar, kendilerine, “Eti senin kemiği benimdir” denilerek teslim edilen çırakların, âdeta ikinci babaları olurlar. Onlara, meslek öğretmenin yanı sıra, iyi bir insan olmaları için de yardımcı olan ustalar, yetiştirdikleri çıraklarının ahlaki, insani ve sosyal sorumluluklarını da üstlenirler. Çıraklar da ustalarını saygın bir konuma yerleştirirler ve onlara karşı hiçbir şekilde saygısızlık etmezler. Çıraklar, ileriki dönemlerde ustaları ile anılırlar, ustalık dönemlerinde de ustalarının itibarından istifade ederler. Halk hayatının araştırılıp öğrenilmesinde önemli bir yere sahip olan meslekler ve usta-çırak ilişkisi, çeşitli akademik çalışmaların yanı sıra romanlara, öykülere ve sinema filmlerine konu olmuşlardır. Halk hayatının ve dolayısıyla geleneksel mesleklerle usta-çırak ilişkisinin konu edildiği sinema filmlerinden birisi de yönetmen ve senarist Yücel Aksu tarafından çekilen “İftarlık Gazoz”dur. 2016’da gösterime giren ve çeşitli tartışmalara da konu olan film, belli bir dönem halk hayatını Muğla ili Ula ilçesi üzerinden çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermenin yanı sıra, baba mesleğini sürdürmeye çalışan bir gazozcu (Cibar Kemal) ile çırağı (Âdem) üzerinden usta-çırak ilişkisini başarılı bir şekilde gözler önüne sermiştir. Bu çalışmada, söz konusu sinema filmi, usta-çırak ilişkisinin yansımaları temelinde ele alınmış, usta-çırak ilişkisinin daha çok hangi hususlar öne çıkarılarak yansıtıldığı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İftarlık Gazoz filmi, Muğla halk hayatı, gelenek, usta-çırak ilişkisi.

ABSTRACT

Master-apprentice relationship has an important place in the maintenance of occupations, especially traditional occupations. The masters observe certain criteria such as diligence, loyalty, good family and morality. These criteria are very important to sustainability of occupations. Masters also teach humanity, morality and the social responsibility to the apprentice. The apprentices also place their masters in a respectable position and do not disrespect them in any way. Apprentices will be remembered with the name of their masters and they use this

* Uzman, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Mili Eğitim Bakanlığı İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü Evliya Çelebi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi – İstanbul
evrimzeynepaksoy@hotmail.com

for their career. Master-apprentice relationship, which have an important place in the researching and learning of folk life, have been the subject of various academic studies as well as novels, stories and cineme films. "İftarlık Gazoz" is the one of the film that uses this subject. This film was written and directed by Yücel Aksu in year 2016 at Mugla province. Audience can see the pure folk life of the Mugla's people. This film is also focused on the master-apprentice relationship. Cibbar Kemal is te master and Adem is the apprentice character in this film. Master sells the traditional drinks which was named "gazoz" and his apprentice is a small boy. In this study, this film was discussed on te basis of the reflections of master-apprentice relationship.

Keywords: İftarlık Gazoz film, Mugla folklife, tradition, master-apprencite relationship.

Giriş

Toplum hayatının uyumlu ve dengeli bir şekilde sürdürülmesinde mesleklerle bu mesleklerin icracılarının önemli bir yeri vardır. İnsanların ihtiyaçlarının karşılanması, üretim ve tüketim dengesinin korunması ve ekonomik hayatın sürdürülmesinde birincil derecede öneme sahip olan mesleklerin icrası, sosyal hayatın biçimlenip sürdürülmesi açısından da işlevseldir. Konuya Türk toplumunun penceresinden bakıldığında, mesleklerle bu mesleklerin icracılarının toplum nazarında saygın bir konuma sahip oldukları görülecektir. Meslekleri alın teri ve emek bağlamında kutsayan Türk toplumu, icranın yanı sıra icracıların yetiştirilmesini de önemsemiş, usta-çırak ilişkisini kurumsal bir yapı olarak algılamıştır. Kendine göre kuralları olan ve bu kurallardan yoksun kaldıkları takdirde itibarlarını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilen mesleklerin itibarlarının korunup sürdürülmesinde ustalarla geleceğin ustaları olacak çıraklara önemli görevler düşmüştür. Geleneksel Türk toplumuna bakıldığında, meslek icralarının sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi, icracı ustalarla onların yetiştirdikleri çırakların iyi bir aile geçmişine sahip; ahlaklı, namuslu, dürüst, merhametli, akıllı, zeki ve çalışkan olmalarına bağlı olmuştur. Ailelerin çocuklarını meslek sahibi yapma çabalarında, geleceği olan meslekleri tercih etmek kadar onları mesleğe kazandıracak ustaların belirlenmesi de etkili olmuştur. Anne ve babalar, çocuklarını ustalara "Eti senin, kemiği benim" diyerek teslim ederken ikinci bir babaya teslim ettiklerinin bilincinde olmuşlardır. Aynı aileler, usta demenin baba yarısı demek olduğunu çocuklarına, ustalara emanet ederken "Ustana saygılı ol, sözünden çıkma, karşı gelme" diyerek hissettirmeye çalışmışlardır. Bütün bunlardan çırak olarak verilen çocukların bir "emanet", ustaların da "emanetçi" olarak algılandığı gibi bir sonucu çıkarmak da olasıdır.

Yeri gelmişken mesleklerin icracıları olan ustaların da çırak alma sürecinde çeşitli kriterler geliştirdiklerini, kendilerine emanet edilen çıraklarda yukarıda sıralanan özellikleri aradıklarını, kendilerini bir "baba", çıraklarını da bir "evlat" olarak gördüklerini belirtmek gerekir. Ahlaklı, saygılı, efendi, namuslu, gayretli ve çalışkan çırakları arayan ustaların,

onlardan emeğin, çalışmanın ve çalışılan yerin önem ve değerini kavramalarını beklediklerini de belirtmek gerekir. İşyeri, onlar için bir ekmek teknesidir ve bu rızkın temin edildiği ekmek teknesi kutsaldır. Müşteri de bir velinimet, Tanrı'nın rızık iletmek için gönderdiği bir aracıdır. Bu nedendir ki çırakların da aynı anlayışa ve bilince sahip olmaları gerekmektedir.

Çeşitli açılardan çok daha ayrıntılı bir şekilde ele alınabilecek mesleklerle bu mesleklerin icracıları (ustalar, çıraklar ve kalfalar), geleneksel toplumlarda çeşitli inanış, uygulama ve anlatıların da konusu olagelmışlerdir (Aça, 2015). İnanış, uygulama ve anlatılarda önemli bir yere sahip olan icracı/usta ve çıraklar, zamanla öykünün kurgulanması ve halk hayatının yansıtılması bağlamında öykü, roman, sinema gibi yeni anlatım ortamlarında da kendilerini göstermişlerdir. Usta-çırak ilişkisinin, öykünün kurgulanması ve halk hayatının yansıtılması bağlamında en çok öne çıkarıldığı Türk sinema filmlerinden birisi de 2016 yılında gösterime giren "İftarlık Gazoz"dur (URL-1). Senaristliğiyle yönetmenliğini Yücel Aksu'nun yaptığı bu sinema filmi halk hayatı, meslek ve usta-çırak ilişkilerinin konu edinilmesi bakımından oldukça önemli olup usta-çırak ilişkilerinin yansımaları bağlamında ele alınmaya değerdir. Bu çalışmada da söz konusu sinema filmi, usta-çırak ilişkisinin yansımaları temelinde ele alınacak, usta-çırak ilişkisinin daha çok hangi hususlar öne çıkarılarak yansıtıldığı üzerinde durulacaktır.

"İftarlık Gazoz" ya da Bir Usta ile Çırak

2006'da gösterime giren "Dondurmam Gaymak" adlı filminde öykünün merkezine Muğla özelinde halk hayatı ile bir meslek erbabını yani dondurmacı Ali Usta'yı oturtan Yücel Aksu, "İftarlık Gazoz" adlı filminin öyküsünün merkezine de gazozcu Cibbar Kemal ile çırağı Âdem'i oturtmuştur. Filmde baba mesleği olan gazozculuğu, giderek yaygınlaşmaya başlayan Cola'ya rağmen (filmde de yazıldığı gibi söylenmektedir) sürdürmeye çalışan Cibbar Kemal ile müstakbel çırağı Âdem'in ilk karşılaşması, okulların tatile girdiği sıcak bir yaz gününde gerçekleşir. Ellerinde karneleriyle koşarak okuldan çıkan çocukların ilk uğrakları üç tekerlekli bir araba ile yerli gazoz satan Cibbar Kemal olur. Diğer çocuklar paraları olduğu için gazoz içebilirken susuzluktan yanan Âdem ise parası olmadığı için gazoz alamamakta, onlara ancak uzaktan bakabilmektedir. Bu durumu gören Cibbar Kemal bir gazoz açarak Âdem'e uzatır, fakat Âdem almaya yanaşmaz. Cibbar Kemal, Âdem'i, parasını babasından alacağını söyleyerek içmeye ikna eder. Kendisine uzatılan şişeyi alan Âdem, gazozu bir dikişte içerek susuzluğunu giderir. Bu tesadüfi buluşmanın tekrarı, çocukların karneleri ve iffiharnameleriyle birlikte tarlada çalışan anne ve babalarının yanına gitmelerinin, karne ve iffiharname harçlıklarını almalarının, işçilerin başındaki çavuşun karne günü olması nedeniyle işi tatil etmesinin ve herkesi sahile göndermesinin ardından gerçekleşir. Herkes sahil kıyısındadır ve kimisi denize girerken kimisi de kurulan sofralarda kadınlar tarafından söylenen türküler eşliğinde yiyip içmektedir. Sahil kıyısı, doğal olarak Cibbar Kemal için gazoz satmak

için iyi bir ortamdır. Nitekim çok geçmeden üç tekerlekli arabasıyla sahneye çıkar ve "Ak gazoz, sarı gazoz, kara gazoz! Portakallı, limonlu, mandilimli!" diye bağırmağa başlar. Gazozcuğu gören diğerk çocuklar gibi Âdem de Cibar Kemal'in yanına koşar ve sade bir gazoz ister. Âdem'i gören Cibar Kemal, "Sende para var mıydı len?" diye sorar, Âdem de Şevket Abi'nin iffiharname harçlığı verdiğini söyler. Cibar Kemal, Âdem'in iffiharname almasını "Belli zaten boncuk gözlerinden, aferin" diyerek takdir eder. Âdem'in gazoz parasını öderken daha önceden bir gazoz borcu olduğunu ve onu da ödemek istediğini söylemesi, Cibar Kemal'le Âdem'in yollarının bir daha ayrılmamak üzere birleşmesini sağlar. Cibar Kemal, Âdem'in bu olgun tutumunu, "Ha şöyle, ben seni imtihan ettim, borcuna sadıksın afferim! Hem akıllı, hem dürüst, maşallah suphanallah" sözleriyle takdir eder. Âdem'in hem akıllı, hem de dürüst ve borcuna sadık birisi olması, Cibar Kemal'in aradığı çırağı bulduğunu düşünmesini sağlar. Hemen harekete geçen Cibar Kemal, Âdem'in babası Osman'ın yanına giderek onu kendisine çırak vermesini ister. Baba Osman, oğlunun okuyup doktor, mühendis olacağını söyleyerek vermeye yanaşmaz. Cibar Kemal'le baba Osman arasında geçen şu diyalog, ustaların çırak seçiminde hangi özellikleri gözettiklerini ve ustalığın aynı zamanda terbiye etmek anlamına da geldiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir: "*Seniñ oğlanı çırak versene bene. Ne gadar akıllı çocuk. –Abi oğlan bugün iffiharname aldı ya! –E, bene öylesi lazım. Nerde tembel, gaba g.tlü bir çocuk var, çırak diye gönderiyorlar bene. – Abi yapmıyalım, hem benim çocuk okuyacak, doktor mühendis olacak. Hem pazar yerine vermem, sellem süllem olur, gafasız olur Allah muhafaza. –Ne sellem süllemi len? Biz niciyiz burda? Ben terbiye ederim onu.*"

Çırak olmaya dünden razı olan Âdem, babasının çırak vermeye yanaşmamasını yemek yemeyerek protesto eder. Oğlunun çırak olmaktadır ısrarını gören ve yemekten kesilmesine razı olamayan baba Osman, bir sabah oğlunu elinden tutarak Cibar Osman'ın dükkânına götürür. Böylece gazozcu Cibar Kemal ile Âdem'in usta-çırak, başka bir deyişle baba-oğul ilişkisi başlamış olur. Bu ilişki, Âdem'in 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında düştüğü hapisnede başlattığı açlık grevi nedeniyle ölmesine kadar devam edecektir. Âdem'i doğduğu topraklara defnedenler arasında ustası Cibar Kemal de yer alır.

İlk satış denemelerinde başarısız olan çırak Âdem'le usta Cibar Kemal arasındaki ilişki, Ramazan ayının gelmesi ile giderek derinleşir. Ramazan, hem oruç/ibadet hem de gazoz ayıdır. Bu nedenle Cola karşısında direnişte olan gazozcu olan talep artmış, işler yoluna girmiştir. Ramazan ve iş yoğunluğu, az önce de belirtildiği gibi, usta ile çırak arasındaki bilgi ve deneyim aktarımı ile terbiye etme odaklı ilişkiyi giderek geliştirir. Ramazan ayı, aynı zamanda usta ile çırak arasındaki duygusal yakınlaşmanın doruğa çıkmasını sağlayan ve usta-çırak ilişkisinin aslında ne olduğunu gösteren bir olayın da yaşanmasına neden olur. Söz konusu olay, kasabanın top meydanındaki iftar topunun Âdem'in çok yakınında bulunduğu bir sırada patlamasıyla meydana gelir. Âdem, kazayı ucuz atlattır, ama usta Cibar Kemal, çırağının başına gelene çok üzülür. Çünkü

Âdem, kendisine teslim edilmiş bir emanettir ve onu gerektiği gibi kollayamamıştır. Usta Cibbar Kemal'in olay sonrasında çırağına söylediği şu sözler, usta-çırak ilişkisinin aslında ne anlama geldiğini güzel bir şekilde gözler önüne sermektedir: *"Tövbeler olsun Ya Rabbim! Yani, seniñ başına bi şey geleceğine benim başıma gelsin. Allah muhafaza, sen öleceğine ben öliyim ya! Ya, sen baña emanetsin olum ya! Golay mı usta olmanıñ mesuliyeti?! Bi tane çocuğu haylıyamamış [idare edememiş] derler. Yarın öbür gün nası bakacam babanın yüzüne ya?! Çırak almakla evlat sahibi olmak aynı şey. Yarın, öbür gün ahlaksızlık yapsañ kimi ayıplarlar? Beni ayıplarlar. Düzgün, ahlaklı adam olsan kimi takdir ederler? Beni takdir ederler. Usta, buba yarısıdır ya! Seniñ ahlakıñdan, canıñdan ben mesülüm. Benim çocuğum olsa adını Âdem goyacaktım, benim bubamıñ adı Âdem. Ha çırak Âdem, ha evladım Âdem, aynı. Bak, âdem âdem dedikleri el, ayakla baş değil, âdem manaya derler, suret ile gaş değil!"*

Sonuç

Gösterime girdikten sonra kimi sinema eleştirmenleri, akademisyenler ve köşe yazarları tarafından da çeşitli açılardan yorumlanan (URL-2, URL-3, URL-4, URL-5) "İftarlık Gazoz" filmi, Muğla'ya bağlı bir kasabada yaşayan insanların gündelik hayatlarını, samimi ilişkilerini ve gündelik hayatın sürdürülmesinde özel bir yere sahip olan meslekle usta-çırak ilişkisini başarılı bir şekilde anlatması nedeniyle sadece sinema, yakın tarih ve siyaset konulu araştırmaların değil, kültür araştırmalarının da konuları arasına girmeyi hak etmektedir. Söz konusu film, "Dondurmam Gaymak" filminde de olduğu gibi bir meslek erbabına odaklanmış olmakla birlikte öyküsüne bir çırağı ve usta-çırak ilişkisini de katmasıyla çok daha başarılı bir filme dönüşmüştür. Türk toplumunun 1980 öncesi ve 12 Eylül Askeri Darbesi sonrası yaşadıklarını bir kasaba özelinde anlatan filmi izlenir kılan yönü, bir dönemin siyasal yapısını anlatmaktan çok, öykünün merkezinde yer alan usta ile çırak arasındaki ilişkiyi anlamlı ve dokunaklı bir şekilde anlatmasından kaynaklanmaktadır.

Film, Cola'ya rağmen baba mesleğini sürdürmeye çalışan insancıl, dürüst ve namuslu bir ustanın (Cibbar Kemal) şahsında, mesleğin gelecekteki sürdürücüsü olan bir çırakta olması gereken özellikleri de gözler önüne sermektedir. Meslek kutsaldır ve bu mesleği sürdürecekt kişiler zeki, çalışkan, dürüst ve namuslu kişiler olmalıdırlar. Filmde öne çıkarılan bu özellikler, Türk toplumunun mesleklere ve bu meslekleri icra edenlere yönelik geleneksel bakış açısını gözler önüne sermesi bakımından ayrıca önemlidir. Film, Cibbar Kemal'in şahsında, bir ustada bulunması gereken özelliklere de odaklanmaktadır. Usta, baba yarısıdır; çırağının eğitiminin yanı sıra namusundan, ahlakından ve canından da sorumludur. Usta çırağını kendisine verilmiş bir emanet olarak görmelidir. Çırağın terbiyesizlik, ahlaksızlık ve namussuzluğundan ustası sorumludur. Toplum terbiyesizlik, ahlaksızlık ve namussuzluğun faturasını sadece çırağa değil, ustaya da kesmektedir. Çırağın terbiyeli, ahlaklı ve namuslu

olmasında ustasının da önemli bir katkısı vardır ve bundan dolayı da toplum tarafından takdir edilmelidir.

Türk toplumunun meslekler, meslek erbapları ve usta-çırak ilişkileriyle ilgili geleneksel algılarını ana öyküye ustalıklarla yediren film, insan odaklı geleneksel Türk toplum hayatının yanı sıra, giderek yok olan meslek adabını, sinemanın geniş imkânları ile cazibesinden¹ yararlanarak geniş bir kesime bir kez daha hatırlatması bakımından oldukça işlevseldir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

AÇA, Mustafa (2015). "Meslek Folkloru Araştırmaları Tarihine Bir Bakış". *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s. 111-137.

KÜÇÜK, Abonoz (2016). "Sümela'nın Şifresi: Temel Filmi Örneğinde Sinema ve Kültürel Kimliğin İfadesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), s. 159-163.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: "İftarlık Gazoz".

<https://www.dailymotion.com/video/x5s0vur> (Erişim: 14.11.2018)

URL-2: "İftarlık Gazoz Beyazperde Eleştirisi".

<http://www.beyazperde.com/filmler/film-230878/elestiriler-beyazperde/> (Erişim: 20.11.2018)

URL-3: Zafer Yörük. "İftarlık Gazoz'da Anlatılan Kimin Hikâyesi?".

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160225_iftarlikgazoz (Erişim: 20.11.2018)

URL-4: Ayşe Böhürler. "İftarlık Gazoz".

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/aysebohurler/iftarlik-gazoz-2026489> (Erişim: 20.11.2018)

URL-5: Cüneyt Cebenoyan. "İftarlık Gazoz: Ah Güzel Muğla!".

<https://www.birgun.net/haber-detay/iftarlik-gazoz-ah-guzel-mugla-102273.html> (Erişim: 20.11.2018)

¹ "Sinema, nesnel ve somut yanı ile kültürün ve dolayısıyla kültürel kimliğin gösterimi ve aktarımı noktasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Sinema, ayrıca sözle başlayıp yazıyla devam eden anlatmanın en gelişmiş biçimini temsil etmektedir. Filmler sayesinde söz ve yazıya görsellik de eklenmiş, böylece vaktiyle sözlü ve yazılı geleneklerin anlatıcılarının zihinlerde canlandırmaya çalıştıkları sahneler, seyircinin gözleri önünde oyuncular ve görsel etkiler eşliğinde canlandırılmıştır. Sekizinci sanat olarak nitelendirilen sinema ve televizyonun sunduğu bu anlatım imkânlarından geleneksel kültürü oluşturan öğelerin aktarımı ve ifadesi amacıyla da yararlanılmış, geleneksel kültüre özgü öğeler sinema filmleri vasıtasıyla dinleme ve okumadan giderek uzaklaşan günümüz insanına çok daha etkili bir şekilde iletilir olmuştur." (Küçük, 2016: 161).